

NOTES SOBRE L'ACTIVITAT PROFESSIONAL D'ANTONI LÓPEZ-LLAUSÀS FINS AL 1936*

MANUEL LLANAS I RAMON PINYOL

Textos Literaris Contemporanis: Estudi, Edició i traducció—UVic

SÍNTESE DE LA TRAJECTÒRIA

Totes les fonts consultades coincideixen que cap a 1920, un cop desentès de l'empresa familiar de la Llibreria Espanyola per desavinences organitzatives amb el pare,¹ el primer negoci que explota Antoni López-Llausàs és una agència de publicitat, i el primer relacionat amb el paper imprès, un taller d'arts gràfiques (A. López-Llausàs, impressor), amb seu al número 95 del carrer de Diputació.² Des d'aquest taller, a més, va començar a editar pel seu compte. Segons ho explicava el protagonista mateix en la seva aportació al volum col·lectiu sobre el cinquantenari de la Catalònia, en el negoci de la impremta va

* Aquesta treball s'inscriu en les investigacions del Grup de Recerca Textos Literaris Contemporanis: Estudi, Edició i Traducció, grup consolidat de la Universitat de Vic (2009 SGR 736).

1. Per a les causes d'aquesta desavinença, cf. Antoni LÓPEZ-LLAUSÀS, «La fundació de la Llibreria Catalònia», dins: *Els cinquanta anys de la Llibreria Catalònia*, Barcelona: Selecta, 1974, p. 12.

2. Sembla que una de les primeres iniciatives de l'agència de publicitat va ser la inserció d'anuncis en els telefonemes; i que la base de la impremta «era una màquina que el dibujante José Porta le compró en Alemania con los marcos que muchos barceloneses —entre ellos mi abuelo— tenían en ese país bloqueados por el gobierno» (Gloria LÓPEZ LLOVET, *Sudamericana. Antonio López Llausàs, un editor con los pies en la tierra*, [s. l.], Random House Mondadori, [2005], p. 17). Entre els clients d'aquest taller s'hi comptaven, entre altres, les publicacions periòdiques següents: *Anuario de Industrias Metalúrgicas*, *Revista Social*, *Revista Textil de la Federación de Fabricantes de Hilados y Tejidos de Cataluña*, *Estilo*, *Color (Revista quincenal ilustrada)*, *Las Señales de los Tiempos (Revista mensual ilustrada)*, *Anuario España Selecta*, *Bella Terra* i el *Bulletin de la Chambre d'Industrie Française en Espagne*; i entre els llibres, publicacions universitàries, del Rotary Club de Barcelona, de la Cambra Oficial del Llibre de Barcelona i de la Mancomunitat.

tenir de socis Joaquim Borralleres i August Matons, contertulians de la penya de l'Ateneu, i l'industrial Joan Artigues. I la primera publicació pròpia que hi va veure la llum va ser la *Història nacional de Catalunya*, de Rovira i Virgili, el procés d'edició de la qual mostra una perspicax visió comercial:

Donada la lentitud amb què Rovira i Virgili lliurava l'original, i convençut que si esperava a tenir acabada la *Història* passarien molts anys, vaig decidir-me a llançar-la en fascicles setmanals, modalitat que m'estalviava la gran inversió que representava l'edició d'una obra tan important i al mateix temps pressionava l'autor perquè anés donant l'original amb una certa regularitat.³

En efecte: a partir de 1922, i amb el segell d'Edicions Pàtria (domiciliades a la seu de la impremta), López comença a publicar —i a imprimir en el seu taller— aquella obra d'Antoni Rovira i Virgili; l'èxit assolit l'obliga «a buscar una persona que pogués portar un fitxer de subscriptors, enviar-los setmanalment el fascicle, cobrar-lo, etc.».⁴ Aquesta persona va ser Josep M. Cruzet, que entrava així en l'empresa. En aquests primers temps va tractar López, a la penya de l'Ateneu, Josep Pla, que n'ha deixat unes pinzellades superficials i un judici («López era interessat, abans que tot, en la impremta i la llibreria») que, en la infravaloració implícita de l'activitat d'editor, compareixen altres coetanis seus.⁵ Segons Gloria López Llovet, néta del nos-

3. Antoni LÓPEZ-LLAUSÀS, «La fundació de la Llibreria Catalònia», *op. cit.* p. 13-14. Aquesta versió coincideix en línies generals amb la que el mateix López va explicar en l'entrevista concedida a Baltasar Porcel el 1970: «Vaig emprendre el vol pel meu compte. Primer vaig muntar una agència de publicitat, que va anar estupendament. I després una impremta, on van participar amb diners Quim Borralleres i August Matons, de la tan cèlebre penya de l'Ateneu, de la qual jo vaig ésser un assidu. En aquesta impremta vaig començar a fer llibres en català d'una notable envergadura, com ara la *Història nacional de Catalunya*, de Rovira i Virgili, que sortia en fascicles [...]» (Baltasar PORCEL, *Obres completes. Grans catalans*, Barcelona: Proa, 1994, p. 681).

4. Antoni LÓPEZ-LLAUSÀS, «La fundació de la Llibreria Catalònia», *op. cit.*, p. 14.

5. Josep PLA, «La penya de l'Ateneu», dins: *Prosperitat i rauxa de Catalunya, Obra completa*, 32, Barcelona: Destino, 1977, p. 494-496 (la frase extractada pertany a la p. 496).

tre home, el seu avi es va vendre l'agència de publicitat, però va continuar gestionant-la uns quants anys més: «el negocio de publicidad fue adquirido por la Agencia Harvas [*sic*] de París y se nombró a mi abuelo gerente de esta sección. Desde su puesto, consiguió un contrato con dirigentes de la Exposición de Barcelona que representó para la agencia muchos millones de francos». ⁶ Si López manté l'activitat de publicitari almenys tota la dècada dels vint, la d'impressor la potencia notòriament. A partir del taller primitiu esmentat, el 1930 entra com a accionista minoritari (una mica menys d'un terç de les accions: sis-cents de les dues mil desemborsades) a una empresa de nova planta, Nagsa (Nacional de Artes Gráficas S.A.), de fet un canvi de nom de la impremta Mediterráneo (que, entre altres activitats, aixoplugava una revista del mateix nom). A banda d'aquestes dades, el Registre Mercantil informa també que López cobreix el valor de les seves accions amb utillatge d'imprimir, mobles i algunes matèries primeres, tot plegat sens dubte procedent de la primera impremta: «para desembolsar el valor de trescientas mil pesetas aporta varias máquinas para el trabajo de imprenta, instalación, mobiliario, papel y otros materiales». Dins la nova societat, López fa de director gerent, amb facultats amplíssimes i un contracte gairebé blindat. ⁷ Una de les primeres iniciatives de Nagsa, el mateix 1930, és el llançament d'una revista gràfica en rotogravat, *Imatges*, que, a desgrat del fracàs comercial (plega el mateix any), amb el temps s'ha convertit en una capçalera de referència en la història de la nostra premsa. ⁸

6. Gloria LÓPEZ LLOVET. *Sudamericana. Antonio López Llausàs, un editor con los pies en la tierra*, op. cit., p. 25.

7. Segons la inscripció registral, en efecte, «El director gerente nombrado en virtud del presente artículo solo podrá ser removido de su cargo por causa de incapacidad física declarada o por otras que den lugar a procedimiento de oficio relacionados con el ejercicio de sus atribuciones». Cal fer notar que Nagsa es troba inscrita, no pas al Registre Mercantil de Barcelona, sinó al de Madrid, perquè la societat hi trasllada el domicili social el 1947.

8. Així ho explica Josep Miracle, un altre dels primers col·laboradors en les iniciatives de López-Llausàs: «La seva capacitat creadora el menà a fusionar la seva impremta amb la que havia tingut la desapareguda revista *Mediterráneo*, i, posat que la nova impremta —la Nagsa— estava utillada amb el material de rotogravat amb el qual es tirava aquella revista, López-Llausàs tingué la idea d'aprofitar aquell material i de

Simultàniament a aquestes iniciatives, el maig de 1924 López-Llausàs funda, a la plaça de Catalunya, la Llibreria Catalònia, nom compartit amb l'editorial que, a partir dels fons de l'editorial Catalana, comença a ser activa a finals d'aquell mateix any.⁹ Per afrontar la creació de la nova empresa, López comptava amb un capital de cent mil pessetes, aportades majoritàriament per la família de dos empleats de la casa, Manuel Borràs de Quadras i Josep M. Cruzet. I, a desgrat dels bons auguris i el cèntric emplaçament, la llibreria no comença a prosperar i prendre volada fins que s'hi incorpora, en qualitat de principal encarregat, un dels fills del llibreter Antoni Palau i Dulcet.¹⁰ Quan, el 1931, la seu compartida de la llibreria i l'editorial es trasllada al número 3 de la ronda de Sant Pere, la societat privada constituïda pels tres socis feia un parell d'anys que s'havia transformat en societat anònima, amb un capital inicial de mig milió de pessetes repartides en mil accions (sis-cents del tipus A, reservades als fundadors, i quatre-cents del tipus B, que, en paraules de la inscripció registral, «quedan en cartera para ser suscritas previo acuerdo del consejo»); López hi consta com a director gerent i Cruzet, a partir de setembre de 1932, com a director administratiu. Segons el testimoni de López mateix, aleshores en l'anònima hi entren també com a accionistes (se sobreentén que amb accions del tipus B) «molts dels nostres amics» (i esmenta, entre altres, Francesc Cambó, Claudi Ametlla, Domingo Valls i Taberner i Delmir de Caralt).¹¹ Entre una cosa i l'altra, la Catalònia s'erigeix en una llibreria molt dinàmica i versàtil, de fet en un centre cultural promotor de múl-

---

fundar una revista gràfica catalana en rotogravat que batejà amb el títol de *Imatges*» (p. 189) Josep MIRACLE, «Antoni López-Llausàs», dins: *Mestres i amics*, Barcelona: Selecta, 1985, p. 185-194. Entre la clientela de Nagsa hi havia les Cambres de Comerç Americanes a Espanya, publicacions mèdiques i de l'Ateneu Barcelonès, obres de Francesc Cambó i revistes com *El Be Negre*, *Justícia Social*, *La Internacional Comunista* i *L'Actualitat Artística*.

9. Cf. Manuel LLANAS i Ramon PINYOL, «El traspàs de l'Editorial Catalana a Antoni López-Llausàs (1924-1925): context i documents», *Els Marges*, núm. 95 (2011), p. 72-93.

10. Per a totes aquestes vicissituds, cf. Antoni LÓPEZ-LLAUSÀS, «La fundació de la Llibreria Catalònia», *op.cit.*, p. 14-27.

11. Cf. *Ibidem*, p. 27-28. Aquests accionistes no figuren en les inscripcions registrals de l'empresa.

tiples activitats.¹² Així, esdevé un centre de subscripcions a revistes, autòctones i, en especial, estrangeres («franceses, angleses, americanes i alemanyes sobre arts, ciències, modes, viatges, història, política, esports, etc.»);¹³ despatxa també articles d'escriptori i papereria; brinda un servei d'informes bibliogràfics gratuïts; ofereix relligats de volums «de luxe i econòmics»; estableix un sistema de vendes a terminis; organitza, al mateix local de la botiga, curssets de català, confiats, segons sembla, a Josep Miracle;¹⁴ alberga una sala d'exposicions i conferències; o, en fi, se suma als actes del dia del llibre amb un gran desplegament publicitari i comercial al carrer. Per contrast, el viatge de Cruzet a Buenos Aires per obrir-hi una llibreria destinada a difondre llibres catalans sembla obeir a un motiu merament circumstancial.¹⁵

De l'activitat estrictament editorial de l'empresa, ens en ocuparem tot seguit. López mateix consigna que va firmar un contracte amb

12. En dona fe un curiós i ben interessant opuscle que el 1949 publica la llibreria (rebatejada Casa del Libro des del final de la guerra) per commemorar els primers vint-i-cinc anys d'existència. Escrit, imperativament en castellà, sota forma d'un dietari, titulat *Veinticinco años de librería (Apuntes de un dependiente)*, redactat per Carles Soldevila (que transcriu fragments de les memòries d'un presumpte empleat de la casa, Marçal Pineda, pseudònim amb què Soldevila firma dues traduccions a la col·lecció «Biblioteca Univers»), il·lustrat per Josep Narro i J. Clusellas, el text ressegueix les diferents etapes de l'establiment, narra anècdotes, reporta experiències i vivències o descriu visites de personatges cèlebres.

13. Així consta en un full publicitari de la llibreria, on consta ja el domicili de la ronda de Sant Pere. Tot seguit d'aquesta relació de publicacions periòdiques afegeix: «No oblideu que avui ningú no pot prescindir de les revistes o magazines que ens posen al corrent, sense esforç, de tot allò que ens interessa i que contribueix a enriquir la nostra cultura, el nostre gust i la nostra sensibilitat».

14. Cf. Josep MIRACLE, «Antoni López-Llausàs», *op. cit.*, p. 191-193.

15. La revista argentina *Ressorgiment* encapçala la notícia amb el següent paràgraf: «És a l'Argentina el compatriota J. M. Cruzet, representant de cases editorials de Barcelona, qui ha vingut a estudiar la possibilitat d'establir a Buenos Aires una llibreria, l'objecte bàsic de la qual fóra la difusió de les obres catalanes» (any 1926, p. 2000). Segons explica López-Llausàs, Cruzet, «seduït pels cants de sirena d'en Jacint Puget —el català de la Patagònia tan ben glossat per en Josep Pla en un dels seus magnífics papers— va decidir seguir-lo a Tierra del Fuego [...]. Per sort per a la Catalònia, l'absència d'en Cruzet no va durar més enllà d'un any [...]» (Antoni LÓPEZ-LLAUSÀS, «La fundació de la Llibreria Catalònia», *op. cit.*, p. 23).

Joan Estelrich per dirigir una col·lecció (la «Biblioteca Literària») i es refereix molt succintament a altres iniciatives, com els «Quaderns Blaus», la «Biblioteca Univers» o la continuació del magazín *D'Ací i d'Allà*.¹⁶

IDEES SOBRE L'EDICIÓ

A desgrat d'un corrent d'opinió dels seus coetanis, que atorguen a l'activitat estrictament editora de López-Llausàs una importància menor, es tracta d'un dels poquíssims editors nostres anteriors a 1936 que no tan sols reflexiona sobre les característiques del propi ofici, sinó que alhora discuteix els criteris dels directors de col·leccions i implanta sistemes comercials renovadors. Convé exhumar aquí el pròleg que va escriure el 1929 per a *El món dels llibres*, de l'editor Bernard Grasset, un aplec d'articles aparegut aquell mateix any a París amb el títol de *La chose littéraire*.¹⁷ D'una banda, López demostra que estava al dia de les novetats de l'ofici; de l'altra, posa de manifest que aquell editor era el model que l'inspirava, «el més renovador dels editors francesos». ¹⁸ Així, els quatre valors de Grasset que destaca són els següents: *a*) dedicació a l'edició literària, no pas elitista i minoritària, sinó dirigida a un públic ampli tot i conservant dignitat i ambició intel·lectuals; *b*) motivació cultural molt més que no pas empresarial o mercantil; *c*) perfil intel·lectual; i *d*) implantació d'estratègies de màrqueting empresarial en el negoci editorial: «llançaments provocants d'autors i llibres» i «domini de la publicitat gairebé coactiva més que persuasiva». Tot seguit, López

16. Cf. Antoni LÓPEZ-LLAUSÀS, «La fundació de la Llibreria Catalònia», *op. cit.*, p. 23-24. Per a una visió global de la producció editorial de la Llibreria Catalònia, cf. Manuel LLANAS, *L'edició a Catalunya: el segle XX (fins a 1939)*, Barcelona: Gremi d'Editors de Catalunya, 2005, p. 297-302.

17. Amb la publicació d'aquest volum, López va voler celebrar el cinquè aniversari de l'empresa.

18. El judici pertany a Jordi Castellanos, que també s'ha referit a aquest pròleg: Jordi CASTELLANOS, «Mercat del llibre i cultura nacional (1882-1925)», *Els Marges*, núm. 56 (1996), p. 5-38 (les paraules reproduïdes es troben a la p. 29).

aporta punts de vista propis, també quatre: *a)* els problemes del llibre, els mateixos a Barcelona i a París; fracàs de les iniciatives per substituir editors i llibreters, que «juguen un rol important, per no dir imprescindible»; *b)* necessitat d'ampliar el «fins avui petit nucli d'escriptors»; *c)* desig de comptar amb la premsa per incrementar «la xifra de lectors catalans», decuplicada en «els deu darrers anys», i *d)* la professionalització dels escriptors; si els tiratges fossin de deu i de quinze mil exemplars, «en llocs dels de dos o tres mil que fem avui», «l'escriptor que faci un parell de llibres l'any, tot compaginant aquesta tasca amb la col·laboració en diaris i revistes, podrà viure decorosament».

Podem arrodonir ara aquests punts de vista amb els defensats en una carta a Joan Estelrich del 22 de desembre de 1926;¹⁹ López li retreu que els dos darrers títols de la «Biblioteca Literària», el primer d'Alfons Maseras i el segon de Joan Puig i Ferrer, no eren textos originals, sinó aplecs d'escrits ja publicats,²⁰ una pràctica que, segons ell, fa que la col·lecció perdi lectors, atrets només per les obres inèdites:

Ahir vaig rebre l'original d'en Maseras, que he donat a les caixes, però amb sorpresa he vist que és també una cosa rescalfada, como lo mateix d'en Puig i Ferrer. Lo d'en Maseras encara sols en pagarem 300 ptes, però lo d'en Puig trobo que és excessiu el preu de 600 ptes per una colla d'articles que sols un o dos són inèdits. Hem de declarar guerra a mort a tot lo que no sigui inèdit, la venda se'n perjudica i el públic que ja ho ha llegit se sent enganyat. [...] Ara ja és fet, però com a principi, creieu-me Estelrich, fem-ho com vos dic.

19. Carta mecanografiada amb signatura autògrafa pertanyent a l'Arxiu Joan Estelrich, avui a la Biblioteca de Catalunya; devem la còpia a l'amabilitat de Manuel Jorba, que ens la va facilitar temps enrere (cf. Manuel JORBA, «Un arxiu per a unes memòries: el fons Joan Estelrich de la Biblioteca de Catalunya», dins: *Actes de les jornades d'estudi sobre Joan Estelrich*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2010, p. 155-183). Tots els altres documents privats que, referents a López-Llausàs i a Estelrich, esmentem o comentem a continuació, tenen la mateixa procedència. Altrament, els hem transcrit adaptant-ne només l'ortografia als usos vigents.

20. Es tracta de *Una mica d'amor*, de Puig i Ferrer, i de *Figures d'argila*, de Maseras, volums 95 i 97, respectivament, de la «Biblioteca Literària».

ANTONI LÓPEZ-LLAUSÀS I JOAN ESTELRICH

Entre els col·laboradors editorials d'Antoni López-Llausàs sobresurten especialment Carles Soldevila i Joan Estelrich. Al primer, que dirigia el magazín *D'Ací i d'Allà* i la «Biblioteca Univers» (col·lecció ja estudiada amb detall per Montserrat Bacardí),²¹ aquí no escau referir-s'hi. En canvi, sí que ens ocuparem, perquè disposem de material inèdit, de la relació entre López i Estelrich, poc o no gens coneguda. Ignorem quan van entrar en contacte,²² però sembla segur que, amb la cessió del fons de llibres i de revistes de l'Editorial Catalana feta a López entre finals de 1924 i principis de 1925 (procés que hem estudiat en un article recent),²³ el contacte mutu es va intensificar. Estelrich, director literari d'aquella empresa editora — vinculada, recordem-ho, a la Lliga— des de 1919, quan va deixar-la Josep Carner, ja era un home de confiança de Cambó i en qualitat de tal dirigia l'editorial Alpha i la Fundació Bernat Metge. Convé tenir present, també, que el president del consell d'administració de l'Editorial Catalana era, precisament, Francesc Cambó. En tot cas, en aquell traspàs la intervenció d'Estelrich va ser de primer ordre, fins al punt que, tal com figura en un dels documents exhumats en l'article esmentat, López i Estelrich van arribar a formar una societat privada per administrar conjuntament «totes les publicacions de l'Editorial Catalana».²⁴

21. MONTSERRAT BACARDÍ, «Carles Soldevila, socialitzador de la literatura», *Quaderns. Revista de Traducció*, núm. 8 (2002), p. 51-66.

22. Ambdós eren personatges públics i catalanistes destacats, que devien trobar-se amb freqüència en determinats cercles. Afegim-hi que pertanyien al Rotary Club de Barcelona, com es veu clarament en aquests curiosos comentaris que fa el polític a l'editor en una carta del 25 de novembre de 1930: «En conclusió: és indispensable un major contacte entre nosaltres; sols així podem ésser-nos útils mútuament, la reunió rotària no serveix per al cas, sobretot amb les noves reglamentacions, que semblen encaminades a la nostra cretinització progressiva: pràcticament resulta que allà a on puc menys parlar amb els amics és en el Rotary; algun dia n'haurem de parlar públicament als companys» .

23. MANUEL LLANAS I RAMON PINYOL, «El traspàs de l'Editorial Catalana a Antoni López-Llausàs (1924-1925): context i documents», *op. cit.*

24. *Ibidem*, p. 76 i 92-93.

De tota manera, la responsabilitat de l'intel·lectual de Felanitx en la Llibreria Catalònia se cenyia a la direcció i la producció de la «Biblioteca Literària», la col·lecció emblemàtica de l'Editorial Catalana, en el futur de la qual López tenia posada la confiança. Una confiança que Estelrich no va satisfer. De fet, la correspondència entre tots dos revela, per un costat, reiterats retrets, més o menys explícits, de López i, per l'altre, excuses vàries d'Estelrich per no haver complert degudament les seves obligacions. Per il·lustrar-ho en donarem tres petites mostres, separades entre si per intervals de temps. La primera ja l'hem esmentat més amunt: la carta del 22 de desembre de 1926 en què López discrepava dels criteris d'Estelrich en la tria de títols per a la col·lecció. La segona, també de López i datada Barcelona el 6 de novembre de 1928, és un llarg report sobre l'estat de la «Biblioteca Literària», amb un seguit d'interessants consideracions i de propostes per millorar-ne la gestió i la rendibilitat encapçalades per aquest paràgraf:

Aquesta carta no té altre objecte que fixar un xic la conversa tinguda ahir amb vós a propòsit de la «Biblioteca Literària», a la fi de que us obriu un petit dossier d'aquest assumpte, i posant-hi el vostre esforç i la vostra intel·ligència, que és molta, portar a bon port lo que d'altra manera aniria fatalment a les roques.

I continua després detallant un pla de publicació, calcula els costos d'edició, estableix els mecanismes d'entrega d'originals i la correcció, determina el tiratge i explica com hauria de ser la publicitat, per concloure amb aquesta consideració final:

Jo crec, amic Estelrich, que si fem tot això amb entusiasme i puntualitat, a més de fer un bé a les lletres catalanes, millorarem el negoci que podem fer amb aquesta Biblioteca, que com vós sabeu, ha sigut poc menys que ruïnós en els darrers anys.

El 1930, però, les coses sembla que seguien pel mateix camí. Així ho palesa la tercera de les mostres esmentades: una llarga i densa carta del 19 de novembre d'aquell any de López a Estelrich, que es trobava

al balneari suís de Rigi-Kaltbad; l'editor li exposa amb detall l'estat financer relacionat amb la «Biblioteca Literària» (i també de les revistes que li foren cedides per l'Editorial Catalana),²⁵ que presenta com a molt delicat; afirma que en continuarà la publicació només per patriotisme i si s'hi fan un seguit de canvis, com ara que Estelrich, també per patriotisme, deixi de cobrar el sou que tenia assignat per dirigir-la (sis-centes pessetes) o bé que li faci arribar «les obres a punt d'anar a les caixes, lliures de tot altre gasto». I per reblar l'assumpte, es mostra així de contundent:

[...] ja comprendreu que si jo no veig la manera de fer beneficis en una publicació no se'm pot exigir tampoc el sacrifici de la continuació de la mateixa. A part d'això, i sense ànim de fer-vos cap retret, crec sincerament que si la direcció de «Biblioteca Literària», l'haguéssiu portada d'una manera efectiva, i no encarregant a corre-cuita una traducció al que teníeu més a la vora, en el moment que jo us apretava demanant-vos original, d'altra manera haurien anat les coses, i no ens trobaríem com ara, que per les raons que siguin, el fet és que, fora del llibre d'en Roig i Raventós,²⁶ que les meves visites em costa per arrencar-li, no podem aspirar a vendre a part dels subscriptors que són ja per sota dels 800, més enllà de 150 exemplars.

Tot i les bones intencions d'Estelrich en la seva resposta del dia 25, el fet és que les coses no es devien arreglar i la «Biblioteca Literària» va desaparèixer l'any següent, el 1931, després de publicar tres títols més.²⁷ I el mateix Estelrich no ens consta que edités cap altre llibre seu a la Llibreria Catalònia, ja que el darrer que hi publicà fou aquell mateix any: *De la Dictadura a la República*.

25. Diu que el conjunt de les revistes s'aguanta de «miracle» i que els beneficis del *D'Ací i d'Allà* en bona part es perden per culpa del «tinglado» de la «Biblioteca Literària».

26. Es tracta d'*Esbarzer*, el número 128 de la col·lecció, darrer llibre que hi aparegué el 1930.

27. No ens consta que en sortís cap més a partir del que porta el núm. 132: Alfons Maseras, *El retorn i altres novel·les*.

L'EDICIÓ DEL DICCIONARI FABRA

Hi ha, encara, un aspecte de la col·laboració entre els dos personatges que, si no anem errats, era desconeguda i sobre la qual aporta dades d'interès el Fons Joan Estelrich. És ben sabuda la participació de López-Llausàs en l'edició del *Diccionari general de la llengua catalana* (DGLC) de Pompeu Fabra,²⁸ els drets d'edició del qual va tenir sempre, fins a la darrera reedició.²⁹ L'Institut d'Estudis Catalans, les Oficines Lexicogràfiques del qual dirigia Fabra, davant l'ofec a què la dictadura primoriverista sotmetia la institució, no podia tirar endavant el projecte de confeccionar i publicar un gran repertori lexicogràfic, eina absolutament imprescindible per a la normativització i la normalització lingüístiques. Segons ha explicat Josep Miracle,³⁰ en trobar-se un dia pel carrer Fabra i López, aquest últim s'interessà per l'estat del diccionari de l'Institut i el filòleg li va respondre que, tal com anaven les coses, no sortiria ni en cinquanta anys. Aleshores López li va proposar que, «per sortir del pas», ell en fes un. Van acordar de treure'l en un termini de set anys. «López hi interessà Cambó», com afirma Miracle, que va subvencionar d'alguna manera el projecte, si més no en la fase inicial. El mateix Fabra, en el pròleg a la primera edició del DGLC (1932), agraeix en dos moments el mecenatge de Francesc Cambó, alhora que presenta l'obra com «el *canemàs* del futur Diccionari de l'Institut» i com una «iniciativa de la Secció Filològica», la realització de la qual li ha portat «sis anys». Hi ha, doncs, una divergència entre Fabra i Miracle sobre l'origen de la iniciativa que, de moment, no podem aclarir.

28. El *Diccionari general de la llengua catalana* (aparegut en volum pel desembre de 1932) va sortir primer en 19 fascicles, distribuïts de principi de novembre de 1931 al 30 de novembre de 1932. Segons un «Advertiment de l'editor», la publicació en trameses quinzenals es fa primer així per «la impaciència amb què és esperada aquesta obra». Sobre aquesta qüestió, cf. la «Nota dels editors» [Jordi MIR i Joan SOLÀ], dins: Pompeu FABRA, *Obres completes*, 5, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2007, p. 9-11.

29. Va sortir el 1994 i fou la 32a.

30. Josep MIRACLE, *Pompeu Fabra*, Barcelona: Proa, 1998, p. 535-536. Miracle mateix s'ha referit també, i en els mateixos termes, a la trobada i a la iniciativa de López en un altre lloc: «Antoni López-Llausàs», *op. cit.*, p. 185-194.

La intervenció de Cambó podria haver-se concretat a pagar la feina de Fabra, que —desposseït el 1924 per la Mancomunitat de Catalunya, intervinguda per la dictadura, de la càtedra de gramàtica catalana de la qual era titular— sobrevivia amb el sou migrat de les Oficines Lexicogràfiques de l'IEC i amb col·laboracions editorials. En tot cas, l'ajut del polític de la Lliga va venir de la mà de Joan Estelrich. Es diria que, des del primer moment, López-Llausàs va involucrar-lo en la producció del DGLC, una participació no exempta de problemes. En efecte, si suposem, com apunten tots els indicis, que la trobada entre López i Fabra es va produir cap a 1925, un esborrany d'un conveni privat entre López i Estelrich amb data de 31 de desembre d'aquell any posa en descobert que l'encarregat de fer les gestions per aconseguir finançament de Cambó va ser Estelrich, que també havia de responsabilitzar-se del procés editorial de publicació de l'obra:

1. El Sr. A. López-Llausàs encarregarà, en contracte que s[erà] conegut pel Sr. Joan Estelrich, al Sr. Pompeu Fabra, un Diccionari de la llengua catalana, del qual el Sr. Estelrich cuidarà especialment d'estudiar la seva presentació, corregirà les proves que no corresponguin directament al Sr. Fabra, de la preparació i duració de la propaganda i en general de tots aquells aspectes tècnics i científics que assegurin un major valor a l'obra.

2. El Sr. Estelrich, si ve no vindrà obligat a fer cap aportació de capital per a dur a terme la publicació del Diccionari Fabra, cercarà, en cas que el Sr. A. López-Llausàs les necessiti, aquestes aportacions en forma de préstec o de participació en el negoci d'edició del Diccionari entre aquelles personalitats que han aportat altres vegades el seu concurs material a les obres de cultura catalana.

El mateix document detalla que Estelrich no sols no estava obligat a aportar-hi capital, sinó que tampoc no havia d'assumir-ne possibles pèrdues. En canvi, però, rebria un terç dels beneficis d'explotació (els altres dos terços serien per a López-Llausàs). Ignorem si aquest conveni es va arribar a signar en aquests termes o bé va ser modificat. Sigui com vulgui, en altres textos epistolars s'hi refereixen tant López com Estelrich, en graus diversos de tensió. Així, en una carta del 27 de maig de 1926 no gaire fàcil d'interpretar, el primer deia:

Amic Estelrich:

Aquí va el contracte perquè el tingui i el vegi en Cambó o en faci lo que li sembli. Us agrairia si poguéssiu fer-me reintegrar les 1.200 pts. pagades an en Fabra. Jo tinc de liquidar a la Fundació Bernat Metge abans de fi de mes unes pessetes i em vindria bé tocar aquestes.

Potser Cambó encara no havia fet efectiva alguna quantitat que López havia avançat? El segon paràgraf, que va de dret a la relació Estelrich-Cambó, així ho pot fer pensar. En qualsevol cas, Estelrich i López van continuar amb el projecte, com recordava l'editor en una carta a Estelrich del 19 de novembre de 1930:

Vós efectivament vareu ésser el que en parlàreu amb en Fabra³¹ i el que vareu influir prop d'En Cambó perquè ens facilités la forma de portarlo a cap, i jo us vaig prometre, i us donaré molt a gust, encara que fos un mal negoci, que no crec que ho sigui, la pesseta per exemplar venut que tenim convinguda, sense que això vulgui dir, que si per conveniència vostra, no meva, voleu que busquem la forma de liquidar d'un cop aquesta quantitat, no puguem fer-ho.

En la resposta, del dia 25 del mateix mes, Joan Estelrich diu que, havent superat els tràngols (de salut i econòmics) d'aquell any, s'estima més deixar les coses tal com estan, però demana de ser informat «del curs de l'obra» i que López no dubti a enviar-li «proves». No sabem si mai va arribar a veure'n o a corregir-ne. Aquesta tasca, duta a terme en contacte amb Fabra, va recaure, com és sabut, en un treballador de Nagsa, Josep Miracle, que es va acabar convertint en col·laborador estret del filòleg. És possible que, un cop endegada la publicació en fascicles del DGLC,³² que comercialment va anar molt bé,

31. Hem de suposar que es refereix aquí al fet que Estelrich va ser qui va fer els tractes amb Fabra per concretar l'ajut de Cambó, i no pas que la iniciativa de la publicació del DGLC vingués d'Estelrich.

32. Fabra no va voler aprofitar la gran campanya publicitària que López havia ideat per llançar el llibre, coincidint amb el centenari de l'oda «A la pàtria» (1933), tot i que va permetre'n una part (Josep MIRACLE, *op. cit.*, p. 550). Observem que aquella primera edició de 1932 va sortir amb el peu de Llibreria Catalònia, però que els drets

López liquidés el contracte amb Estelrich, com sembla insinuar-se en una carta del segon al primer datada el 18 de desembre de 1931:

Ja deveu recordar també que tenim un contracte pel que afecta al Diccionari Fabra. Vós un dia vareu fer-me la indicació que us plauria liquidar-lo d'un cop. Potser el vinent gener, en què necessitaré alguns ingressos extraordinaris, m'acolleixi a la vostra suggerència.

No disposem, per ara, de més testimonis documentals sobre relacions editorials posteriors entre els dos personatges.

---

eren de López, que en les edicions de postguerra, desapareguda la marca Catalònia, hi va figurar explícitament.